

Наталія ПЕРЕСКОКОВА

Коли людина починає замислюватися над власним життям - як вона зуміла його організувати, прожити й що лишиться від цього життя, коли її не стане, - тоді приходить період зрілості. У кожного свій час дозрівання. Але існують особистості, у яких іще з ранньої юності проявляється усвідомлення власної значущості і чітке бачення далекого майбутнього своїх нащадків. Їх унікальна обдарованість, вихоплена круговертям часу із давно минулих століть, дивує сучасників. Вона проявляється в різних сферах - музиці, літературі, природничих і точних науках, в умінні керувати державою, або ж увіковічувати в камені чи на полотні своє сприйняття світу.

Я люблю гортати сторінки життя видатних людей, особливо епохи романтизму. Найзручніше це робити з тихих, відлюднених куточках нашого міста, якими воно так мальовничо багате. Однією із таких місцин є територія Кременецького ботанічного саду, яка розташована неподалік мого постійного місця роботи - музею поета Юліуша Словацького. Пройтися попід двохсотлітнім муром, покритим червоною черепицею, і ступити до царства прохолоди та затінку цього унікального саду-парку - справжня насолода. Віковічні дерева, якими колись милувався малий Юлько, проторені алейки, розбиті і ретельно доглянуті нові ділянки, засаджені цікавими рослинами - додають наснаги до життя, утихомиреності та спокою.

Але сьогодні у ботанічному саду неспокійно, гамірно. Він гуде, скрипить, вовтузиться, як справжній мурашник. На те є своя причина: наближається 200-та річниця з моменту його заснування, яка буде гучно відзначатися з 18 червня цього року. Тому і директор нинішнього саду - Стельмашук Василь Григорович, його заступник - Ліснічук Антоніна Миколаївна, та й усі численні працівники закладу перебувають у стані творчого, організаційного та фізичного неспокою. Адже крім детального, копіткого догляду за численними барвистими ділянками, тут планується та здійснюється будівництво згідно Проекту організації території та Закону про природно-заповідний фонд України центрального в'їзду в ботсад, де буде вміщена вивіска із написом, гербом, емблемою, солідна мурована дорога, пам'ятна брила із пісковика Віллі- бальду Бессеру і також Діонісію Міклеру.

Хто ж ці люди? Відповідь можуть дати лише якась мала доля кременчан, лише ті, хто не байдужий до історії рідного краю. Але ж це так цікаво і захоплююче - доторкнутися до життя давно померлих, пробігтися пальцями по пожовклих архівних документах, які мають специфічний запах пам'яті, чи просто посидіти у читальному залі бібліотеки за якимось томиком поезії чи наукової роботи!.. Цікаво, а чи відчують вони, оті померлі науковці, той момент, коли хтось бере до рук їх книги? Чи з'являється тоді у вічній темряві довкола них хоч малесенька часточка світла? Як хочеться думати, що так воно і є! Адже померлим, либонь, дуже, дуже самотньо...

Ці двоє ботаніків, пам'ять яких буде незабаром вшанована, заслуговують на те, щоб про них знали більше. Окрім цього, стрічки їх життя переплітаються із долею Юліуша Словацького, який так близький мені. Ото ж бо, познайомимося із ними ближче.

Діонісій Міклер (1762-1853) - ірландський ботанік та ландшафтний архітектор, в 1806 р. приїздить до Кременця на запрошення Тадеуша Чацького і створює при гімназії ботанічний сад. Це була людина надзвичайно енергійна, бо для добору рослин їздить аж у Петербург, Данію, Англію, Швецію та Польщу. Окрім цього, такому палкому рослинному накопичувачу дарували свої колекції дерев, кущів і місцеві любителі природи. І ось за чотири роки діяльності, у тісній співпраці з Віллібальдом Бессером (1784-1842), австрійським біологом, було зібрано 1662 екзотичних і 612 видів місцевих рослин.

Читаючи ці цифри, моя уява просочувала мене крізь стальні скрижалі часу, я охоче пірнала у 200-літню давність і вже прогулювалася по первинному ботсаду початку XIX століття. Я бачила, як у його центрі (а загальна площа тоді становила 4,5 га) було закладено пасма дерев, трав'янистих рослин, розарій, три оранжереї, парк відпочинку. А найчарівнішим мені ¹явилось зібрання звірят і плазунів, надане королівською колекцією. От вам і перший в Україні зоопарк!

Крім наполегливості і оперативності, по-моєму, Діонісій Міклер був наділений практичністю та винахідливістю. У 1807 р. він створює аптекарський город, де вирощує лікарські рослини, сировину з яких відправляє до аптек різних міст Волині та Галичини.

Діонісій Міклер одним із перших в Україні розпочав науковообгрунтовану інтродукцію

рослин та флористичні дослідження. В 1853 р. він помер і був похований у м. Дубно.

Працюючи над вивченням життя та творчості Ю. Словацького, аналізуючи його кременецьке оточення, що сприяло формуванню юного поета, я не зустрічала згадок про відносини його з Міклером. Хоча вони жили в одному місті, в один час і були навіть близькими сусідами (то ж я впевнена, що вони неодноразово бачилися). А ось про стосунки Юліуша із Віллібальдом Бессером можна сказати більше.

Приїздить уже відомий біолог до Кременця саме тоді, коли на світ з'являється майбутній геній світової літератури - у вересні 1809 року і працює у Волинській гімназії викладачем зоології, ботаніки, природничої історії та директором ботанічного саду. У цьому ж навчальному закладі, що реорганізовано у ліцей, працює і батько майбутнього поета - Евзебіуш Словацький, з яким Віллібальд Бессер колегує і, підтримуючи дружні стосунки, неодноразово буває в родинному помешканні Словацьких. Можливо, дитяча пам'ять Юлька і не зафіксувала цих відвідин. Але вже пізніше, коли він навчався в початковому класі ліцею, то обов'язково зустрічався із батьковим товаришем. І, либонь, пам'ятав, як захоплювався Евзебіуш своєю системою регуляції поливу ботсаду, яку використовували ще древні греки (прихильність до античної літератури прослідковується на простому прикладі - однією із перших прочитаних книг була «Іліада» Гомера).

А територія ботсаду уже зросла до 20 га. Потребуючи допомоги у догляді за рослинами, Бессер залучає численних садівників, для яких будує будинки. Взагалі, В. Бессер для Кременця був явищем неабияким. Ним та його науковими роботами цікавилось багато людей за межами тогочасної Польщі. Ще у 1810 р. він склав і опублікував французькою мовою перший каталог рослин ботсаду. А ще за двадцять років видав одинадцять таких каталогів із описом нових видів рослин на Волині і Поділлі. Головною пристрастю вченого були флористичні дослідження. За наукові праці, написані ним у Кременці про природу західного Поділля і Кременецьких гір, його в Європі називали «батьком флористики».

Шляхи В. Бессера і Ю. Словацького перетиналися знову у Вільно, куди відомий ботанік у 1821 р. приїжджає складати екзамен на звання «доктора медицини» до Віленського університету, при якому у гімназії навчається 12-літній Юліуш. Припускаємо, що він міг провідати Саломею Словацьку-Бекю, яка навіть по смерті свого першого чоловіка пам'ятає та шанує його колишніх колег. Після чого Бессер стає ще й гуманним доктором - надає безкоштовну допомогу хворим кременчанам.

Ну звісно ж, зустрічі Ю. Словацького і В. Бессера мусили відбуватися у Кременецькому ліцеї між 20-ми і 30-ми роками, коли поет повертався до свого рідного міста під час студентських канікул, щоб користуватися книгами бібліотеки ліцею. Цікаво, що залишили Польщу вони також приблизно в один час. Словацький дещо раніше - в грудні 1832 р. їде із Варшави до Швейцарії, звідтіля стелиться його емігрантський шлях, - а Бессер у квітні 1834 р. в зв'язку із переведенням ботанічного саду їде до Києва, де його призначено ординарним професором ботаніки Київського університету, в якому очолює кафедру ботаніки. Через шість років вчений повертає до Кременця, де важко хворіє і помирає у 1842 р. Похований на Базилянах (нині Монастирське кладовище).

Звичайно, Саломея Словацька, яка також повернулася до свого рідного міста (після смерті другого чоловіка), повинна була знати про смерть відомого біолога і, думаю, що повідомила цю сумну звістку своєму синові. На жаль, на даний момент зберігся лише один лист матері до сина (натомість листів поета до матері є 39), і про цей факт ми судити достовірно не можемо. Проте мені хочеться надати цитату самого Віллібальда Бессера, в дусі якої був вихований Юліуш Словацький і багато його сучасників: «Сад, заснований при Кременецькому ліцеї, є одним із численних і багатих засобів..., здатних виховувати молодь, запалену бажанням навчатися, яка, знаходячись тут, у святині наук, має для сердець все те, що формує державного діяча, вченого та досвічену людину...» (1810 рік. Передмова до «Каталогу»).

Дана цитата звучить актуально і у наші дні. Та, на жаль, сучасна молодь ставить до науки зовсім не належним чином, не настільки віддано і послідовно, як це чинили ліцеїсти XIX ст., спадкоємці В. Бессера - А. Анжейовський, П. Рогович.

Юліуш Словацький народився і провів перші роки свого дитинства та частково юності тут, у Кременці, і не дивно, що він в еміграції стає містом його ностальгічної туги. Неодноразово у своїх творах та листах він повертається сюди, а особливо, в ботанічний сад, який йому такий близький. Перебуваючи у Швейцарії і милуючись її розкішною природою, поет малює краєвиди, але часто ловить себе на тому, що креслить улюблені та знайомі деталі кременецького пейзажу: «Кілька днів тому малював, - пише він до матері у 1838 р. - і знаєте що? Вид Кременця із лавки під тополею у ботанічному саду: єзуїтський костел, будинок, в якому живете, а далі - Замкова гора і місяць, що сходить із-за мурів старого замку...» В Кременецький ботанічний сад, осяяні місячними променями, лилися спогади Юліуша Словацького, можливо, ще й тому, що поруч нього знаходився будинок бабусі і дідуса Янушевських. Саме до них він пробігав малим повз квітучий розаріум, повз іще невисокі дерева: «... я мав таке відчуття, яке переносило мене у давні дитячі літа... Здавалося мені, що ходжу з тобою по ботанічному саду, що бачу місяць і чую твій голос - чую ім'я Юлька. Я повторював стократ моє власне ім'я: чи не вимовлю його твоїм материнським голосом... твоїми очима дивився на пустий єзуїтський

костел і думкою шукав осиротілу лавку бабуні...»

(Женева, 1834 р.)

Міклер... Бессер... Словацький...

Помираючи, люди зникають. Зникає їх голос, їх сміх, тепло їх подиху. Руйнується їх плоть. З часом зотлівають і кістки. Це жахливо і водночас природно. Однак для письменників та науковців є виняток із цього правила - правила неминучого зникнення. У книгах вони продовжують жити, і ми можемо віднайти їх - їхні настрої, інтонацію, драматизм, осяяння. Написаним словом вони здатні вразити нас - попри той факт, що самі вони давно померли. Як комахи в бурштині, як мертві тіла, вмерзлі сотні років тому у кригу, люди, які за законами природи вже давно мали зникнути, і досі існують завдяки своїм творам, що наблизили та вдосконалили наше буття. Тож нехай і наша пам'ять про них квітує щороку, як ті дрібненькі пломенисті гвоздики Бессера, розсіяні і розмножені по Кре-менецьких горах.